III. PRZYCZYNNKI, KOMENTARZE, POLEMIKI

DOI: 10.19195/0080-3626.61.13

MICHAŁ SPANDOWSKI

ZAPISKI JANA SOLFY W INKUNABULE MEDYCZNYM Z 1496 ROKU

Umieszczanie w książkach odręcznych dopisków i notatek, dziś postrzegane jako postępowanie naganne, dawniej było czymś powszechnie przyjętym, stając się prawie nieodłącznym zjawiskiem związanym z użytkowaniem książki. Oprócz informacji o charakterze własnościowym notatki takie mogły dotyczyć wszelkiej tematyki związanej z osobą i zainteresowaniami właściciela. Obecnie przede wszystkim pozwalają one prowadzić badania proveniencyjne starych druków, ale często są także źródłem cennych i nieznanych skądinąd informacji o właścicielu książki i epoce, w której żył. Właśnie takie dwie notatki zostaną omówione w niniejszym tekście.

Obie są związane z Janem Solfą (1483–1564), sławnym lekarzem, który w roku 2000 doczekał się obszernego biogramu autorstwa Wandy Baczkowskiej w *Polskim Słowniku Biograficznym*¹. Tekst szczegółowo omawia jego *curriculum vitae*, zwłaszcza poszczególne stopnie kariery kościelnej i publikacje. Nie znajdujemy tu jednak żadnej informacji o księgozborze Solfy — poza wzmianką, że w Bibliotece Jagiellońskiej zachował się inkunabuł², na którego marginesach Solfa wpisał w 1515 roku swe uwagi. Nie są one podpisane, ich autorstwo rozpoznał Aleksander Birkenmajer³. Z kolei *Katalog Poloników XVI wieku Biblioteki Jagiellońskiej*⁴ podaje, że egzemplarz dzieł Galena⁵ o sygnaturze Cim.8779 nosi superekslibris herbowy Solfy; ponieważ zawiera on tylko inicjały „I B”, których używał Solfa,

¹ *Polski Słownik Biograficzny*, t. 40, Kraków 2000–2001, s. 278–281.

² Versor Ioannes, *Quaestiones super libros Aristotelis De caelo et Mundo etc., cum textu*, cz. 1–4, [Köln, Henricus Quentell], 30 V 1489, 2°. HC* 16047. IBP 5587 (skrót dotyczący literatury inkunabulistycznej zamieszczono na końcu artykułu). Egzemplarz o sygn. Inc.3001 zawiera P. III.

³ A. Lewicka-Kamińska, *Inkunabuły Biblioteki Jagiellońskiej*, Kraków 1962, s. 261.

⁴ T. 1–3, Kraków 1992–1995; t. 1, s. 244.

⁵ Galenus Claudius, *Opera omnia*, t. 1–9, Hieronymus Froben I Nicolaus Episcopus, Basel 1542, 2°.

nie można wykluczyć, że zachowało się więcej takich superekslibrisów, lecz nie zostały one z nim powiązane⁶. Jest to co najmniej prawdopodobne, jeśli wziąć pod uwagę bardzo różny stopień opracowania proveniencji starych druków w polskich bibliotekach. Dotyczy to także druków, być może, komentowanych dopiskami przez Solfę — zarówno inkunabułów, jak i publikacji XVI-wiecznych — ale nienoszących jego nazwiska.

Z książek natomiast przezeń podpisanych znamy na razie dwie. W zbiorach Ossolineum pod sygnaturą XVI.Qu.3407 przechowywany jest druk⁷ noszący wpis własnościowy „Jo[ann]is Solfa sum 1507 emptus”⁸. Drugą jest inkunabuł pochodzący z Biblioteki Ordynacji Zamojskiej, aktualnie przechowywany jako bezterminowy depozyt w Bibliotece Narodowej w Warszawie pod sygnaturą Inc.F.1132. Jest to dzieło: Arculanus, Ioannes: *Expositio in primam fen quarti Canonis Avicennae, cum additione Arnulphi de Sacra Saxa*. Venezia: Bonetus Locatellus pro Octaviano Scoto, 27 X 1496. 2^o⁹. Egzemplarz ten nosi dużo dopisów rękopiśmiennych — wszystkie XVI-wieczne, częściowo pisane czerwonym atramentem. Przeważnie są one krótkie, obszerniejsze wpisy znajdujemy na obu stronach karty tytułowej oraz na karcie ostatniej (T₆) *verso* i dwu kartach po niej dodanych.

Najistotniejszy dla badania historii egzemplarza jest dwuczęściowy wpis figurujący u góry karty T₆ *verso*. Zanim jednak zostanie przytoczony i omówiony, niezbędne jest zacytowanie dwu fragmentów z biogramu w *Polskim Słowniku Biograficznym*. Pierwszy cytuje inne formy nazwiska, jakimi Solfa się posługiwał: Ioannes Benedictus, Ioannes Benedicti z różnymi dodatkami: de Trebul, de Maiori Glogovia, Lusatus. Drugi omawia nie do końca jasne okoliczności jego studiów we Włoszech: „Jesienią 1513 udał się Solfa na studia lekarskie do Włoch. Na ogół przyjmuje się, że jako miejsce nauki obrał Bolonię, choć niektórzy badacze wskazują na Padwę. L. Birkenmajer wysunął przypuszczenie, że wpisany do ksiąg uniwersytetu bolońskiego »Ioannes Polonus« promowany 11 I 1516 na doktora medycyny jest identyczny z Solfą. W każdym razie wiadomo, że w roku następnym przebywał Solfa przynajmniej do września w Bolonii tytułując się doktorem medycyny”.

Interesujący nas wpis w inkunabule BN brzmi (gwiazdką rozdzielono obie jego części, o czym niżej): „1516 p[rae]sentat[us] hora 23¹⁰ die nona Januarij, die vero xi eiusd[em] 1 q[ua]rtale pl[us] 23 hora[m] accepi insigne doctorat[us] in me-

⁶ Jeśli ktoś zamawiał dla siebie superekslibris, to raczej nie dla pojedynczych książek.

⁷ Dobczyce, Ioannes de, *Opusculum de arte memorativa*, Kraków [Kaspar Hochfeder], 13 IX 1504, 4°.

⁸ M. Bohonos, *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Polonica wieku XVI*, Wrocław 1965, s. 175, nr 627.

⁹ GW 2317. IBP 457.

¹⁰ Czyli mniej więcej pół godziny przed zachodem słońca (por. *Chronologia polska*, Warszawa 1957, s. 109).

Il. 1. Arculanus, Ioannes: Expositio... Venezia 1496. Strona tytułowa. Egz. Biblioteki Narodowej Inc.F.1132

dica fac[u]ltate Bononie * Ego Jo[anne]s b[e]n[e]dict[us] Lusati[us] ad laude[m] et gloria[m] dei om[ni]potentissi[mi] q[ui] sit b[e]n[e]dict[us] i[n] aeuu[m]”. Jak widać, hipoteza Ludwika Birkenmajera potwierdziła się i definitywnie rozstrzygnięta została kwestia, gdzie i kiedy Solfa studiował i uzyskał stopień doktora medycyny.

Jak wspomniano wyżej, wpis ten składa się z dwu części, pisanych różnym piórem i różnym atramentem oraz najprawdopodobniej w różnym czasie.

Część pierwsza zapisana została cieńszym piórem, bledszym atramentem i nieco staranniejszym duktem pisma, choć — jak wynika choćby z treści wpisu — tą samą ręką. Prawdopodobnie pierwszą część Solfa wpisał niedługo po uroczystości promocyjnej, natomiast po jakimś czasie doszedł do wniosku, że taki wpis pozbawiony jego nazwiska jest w gruncie rzeczy anonimowy i zdecydował

Il. 2. Odręczny wpis Jana Solfy na ostatniej karcie verso omawianego inkunabułu

się go podpisać. Kiedy? Co najmniej trzy lata później, jak poniżej zostanie zaproponowane.

Na dwu doklejonych na końcu kartach znajduje się obszerny wpis zatytułowany następująco: „Incipit tractatus de dosibus medici[n]aru[m] editus a m[a]-g[ist]ro Bartholomeo de Montagnana”, po którym to nagłówku następuje pełen

Il. 3 i 4. Pierwsza i druga dodana karta z początkiem i końcem rękopiśmiennego traktatu „De dosibus...”

tekst owego traktatu, wpisany tą samą ręką, piórem i atramentem, co druga część zacytowanego wyżej wpisu własnościowego.

W XV–XVI wieku działali w Padwie dwaj znani lekarze o imieniu i nazwisku: Bartolomeo Montagnana, senior i junior, często myleni z sobą w literaturze. Starszy zmarł ok. roku 1460, młodszy — prawdopodobnie w I połowie XVI wieku. Teksty o tematyce medycznej były wydawane drukiem od roku 1476 pod nazwiskiem Bartolomea Montagnany, bez rozróżnienia, o którego z nich chodzi. Jöcher¹¹ przypisuje całość owych tekstów młodszemu, natomiast współczesna literatura¹² starszemu z nich i cytuje także XV-wieczne wersje rękopiśmienne owych traktatów, co raczej rozstrzyga kwestię autorstwa. Wśród owych tekstów znajdujemy także dzieło *De modo componendi medicinas et de dosi earum* — jest to jednak tekst dużo obszerniejszy¹³ i różny od naszego traktatu.

W biografii Solfy w *Polskim Słowniku Biograficznym* czytamy: „Od wiosny 1519 przebywał w Wenecji, nawiązując kontakty z tamtejszym środowiskiem medycznym (m.in. poznał sławnego lekarza B. Montagnana młodszego)”. Najprawdopodobniej więc Solfa dostał tekst owego traktatu bezpośrednio od Montagnany juniora, czyli w roku 1519 lub później i wówczas uzupełnił wpis proveniencyjny oraz przepisał tekst „De dosibus”.

Następnym elementem, który wcale nie rozjaśnia kwestii autorstwa omawianego traktaciku, jest fakt, że dokładnie ten sam tekst pod nagłówkiem „Tractatus brevis de dosibus medicinarum secundum A. C.”, opatrzonej uwagą „Incertus autor”, zajmuje 280 kartę (*recto* i *verso*) rękopiśmiennego kodeksu Biblioteki Watykańskiej o sygnaturze Vat. Lat. 7189, zawierającego dokumenty rękopiśmienne z XV i XVI wieku. Użyty w nagłówku kryptonim A. C. najprawdopodobniej pochodzi od nazwiska Antonius Cermisonus (zm. 1441), jednakże wśród opublikowanych przezeń dzieł¹⁴ nie znajdujemy naszego tekstu, a więc mógł on być może źródłem, ale na pewno nie autorem omawianego traktatu.

Także opublikowany w 1562 roku zbiór dziełek kilku autorów pt. *Tractationes medicinales*¹⁵ zawiera cztery teksty „De dosibus” różne od naszego traktatu.

Wszystko to wskazuje, że omawiany tekst musi być dziełem Montagnany młodszego. Być może jest to skrót odpowiedniego dzieła Montagnany seniora —

¹¹ C.G. Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon...*, Tl 1–4, Leipzig 1750–1751; Tl 1, szp. 825–826 (s.v. Bartholomaeus).

¹² Na przykład: Bartolomeo Montagnana, [hasło w:] *Dizionario Biografico Degli Italiani*, t. 75, 2011, [http://www.treccani.it/enciclopedia/bartolomeo-montagnana_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/bartolomeo-montagnana_(Dizionario-Biografico)/) [dostęp: 4.12.2017].

¹³ W edycji z roku 1499 (C 4342) mieści się na 11 stronach *in folio*.

¹⁴ GW 6514–6518.

¹⁵ *Tractationes medicinales tyronibus medicis perquam utiles, quarum tituli ac authorum nomina sunt* Matthaeus Curtius De dosibus; eiusdem Consilium de septimestri partu; eiusdem etiam De febribus. Francisci Cassiani Quaestio de missione sanguinis... Benedictus Victorius Faventinus, Bartholomaeus Montagnana, Gulielmus Rondalitus De dosibus... Venetiis: apud Vincentium Valgrisium, 1562. 8°.

analiza obu tekstów (wykraczająca poza ramy niniejszej publikacji), być może, dałaby odpowiedź na te pytania. Cytowany wyżej *Dizionario biografico* zawiera wzmiankę o innym dziele Montagnany młodszego, *Practica*, zachowanym w rękopisie Marc. lat. VII, 66 (= 9684) w Biblioteca Nazionale Marciana w Wenecji. Tak więc przepisany przez Solfę tekst byłby dopiero drugim znanym dziełem tego autora.

Wykaz cytowanej literatury inkunabulistycznej:

C — W.A. Copinger, *Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum*, cz. 1–2, London 1895–1902 (reprint: Berlin 1926).

GW — *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, wyd. Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke, t. 1–7, Leipzig 1925–1938; t. 8–11, Berlin-Stuttgart-New York 1978–2008 (reprint: t. 1–7, Stuttgart-New York 1968).

H — L. Hain, *Repertorium bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur*, t. 1–2, Stuttgartiae-Lutetiae Parisiorum 1826–1838.

IBP — *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*, t. 1, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, M. Bohonos, E. Szandorowska, Wratislaviae 1970; T. 2, *Addenda. Indices*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, M. Bohonos, M. Spandowski, E. Szandorowska, Wratislaviae 1993.

R. — D. Reichling, *Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium bibliographicum. Additiones et emendationes*, z. 1–6 + *Indices fasciculorum*, Monachii 1905–1911; *Supplementum*, Monasterii Guestphalorum 1914.